

dr hab. Marek Mazur, prof. UŚ
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej
Uniwersytet Śląski

Katowice, 26 czerwca 2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Katana Mendes zatytułowanej „Regionalizacja administracyjna kontynentalnej części Portugalii. Analiza dyskursu publicznego” s. 386

1. Temat i problem badawczy pracy

Tytuł pracy trafnie sygnalizuje jej tematykę oraz perspektywę badawczą. Wybór obu oceniam wysoko. Po pierwsze, dlatego że Pani mgr Magdalena Katana Mendes podejmuje próbę wnikięcia w materię związaną z nieukończonym, w świetle zapisów ustawy zasadniczej, procesem regionalizacji administracyjnej w Portugalii, co samo w sobie może przynieść znaczące efekty naukowe w kontekście studiów nad kształtem i rozwojem portugalskiego systemu politycznego, nie tylko z korzyścią dla polskich badań politologicznych. Do realizacji tego ambitnego zadania Doktorantka zdaje się być szczególnie predysponowana dzięki kompetencjom językowym, o których posiadaniu wnoszę z deklaracji korzystania w badaniach ze źródeł portugalskich. Po drugie, pozytywna ocena wynika z wagi i aktualności tematu. Doktorantka dobrze pokazała w pracy, jak istotnym zagadnieniem dla rozwoju demokracji – nie tylko portugalskiej – jest regionalizacja (administracyjna) wpisana w proces decentralizacji władzy politycznej. Wydarzenia z ostatnich kilku lat w Portugalii potwierdzają, że temat ten zyskuje znowu na znaczeniu w agendzie politycznej. Atutem pracy jest także oryginalne podejście teoretyczno-metodyczne, łączące analizę symbolicznego wymiaru zmiany politycznej z precyzyjnym i uważnym wglądem w jej instytucjonalno-prawny kontekst.

Problem badawczy został sformułowany poprawnie. Doktorantka zaproponowała początkowo wadliwe metodologicznie, zbyt ogólne pytanie: „Dlaczego w kwestii tak fundamentalnej jaką jest ustrój terytorialny w demokratycznym państwie prawa, a takim jest niewątpliwie Portugalia, nie wprowadza się w życie postanowień konstytucji” (s. 8). Niemniej

jednak doprecyzowała problem, wystarczająco jasno wskazując, że Jej celem jest odpowiedź na pytanie o rolę dyskursu politycznego w procesie regionalizacji administracyjnej.

Takie ukierunkowanie pracy należy uznać za wartę podkreślenia, ponieważ wyraża ono dostrzeżenie wagi komunikowania politycznego w państwie demokratycznym – zarówno w zakresie formułowania i artykulacji interesów politycznych, ich agregacji, jak i przeprowadzania oraz legitymizacji decyzji politycznych. Jednocześnie stanowi ono wyraz dążenia Kandydatki do twórczego poszerzenia perspektywy badań nad złożonymi i długotrwałymi procesami implementacji zmian prawnych, pokazującego świadomość co do ograniczonego potencjału eksplanacyjnego w przedmiotowym zakresie metod, właściwych dla analiz instytucjonalno-prawnych i systemowych.

Krytycznie podnieść muszę (zbyt) lakoniczną formę prezentacji celów badań, zabrakło przedstawienia pytań badawczych lub hipotez, które wyznaczałyby w sposób szczegółowy ich kierunek. Mgr Katana Mendes zastosowała jednak inne podejście metodyczne, częściowo rekompensując ten brak. Zadbła o to, by cele szczegółowe postępowania badawczego wyłaniały się kontekstowo w kolejnych rozdziałach pracy.

Sygnalizuję również wątpliwości związane z decyzją o określeniu kluczowego dla pracy dyskursu jako „publiczny”. Rozumiem intencję Autorki, aby odnieść się konceptualnie do charakteru dyskutowanej kwestii oraz przestrzeni dyskursu, jednak sądzę, że użycie terminu „dyskurs polityczny” lepiej oddałoby metodę badawczą i trafniej odzwierciedlałoby wyniki studiów. W centrum badań Doktorantki znalazły się elity polityczne (w tym przedstawiciele władz lokalnych), media i eksperci. Autorka nie zdecydowała się, co nie stanowi zarzutu, na badania dyskursu obywatelskiego, przykładowo wypowiedzi obywateli lub tworzonych oddolnie organizacji zainteresowanych procesem regionalizacji. Przedstawionych w pracy wyników referendum nt. regionalizacji z 1998 r. nie uznaję za przejaw dyskursu, ponieważ rezultaty głosowania za lub przeciw niewiele mówią o definiowaniu czy rozumieniu tego procesu przez obywateli.

Podstawowe efekty studiów mają również wyraźnie polityczny wymiar – Autorka ukazała ogólny charakter komunikowania politycznego w sprawie regionalizacji administracyjnej (od centralnych władz politycznych i partii do innych interesariuszy) i opisała, w jaki sposób elity polityczne zinstrumentalizowały tę kwestię na potrzeby własnych celów politycznych, nie przykładając wagi do edukacji obywatelskiej. Owszem, praca zawiera omówienie dyskursów mediów i ekspertów, ale z analizy wyniku ich zasadnicza wtórność w stosunku do ekspresji polityków.

Określając charakter dyskursu, można jeszcze podnieść argument o koncentracji Autorki w postępowaniu badawczym na politycznym procesie decyzyjnym (analiza aktów prawnych), który stanowił istotny kontekst komunikowania na temat regionalizacji.

2. Struktura i strona formalna pracy

Układ dysertacji został dobrze przemyślany i jest adekwatny do realizacji celów pracy badawczej. Wprowadzenie zawiera opis wszystkich niezbędnych dla monografii naukowej elementów, takich jak: problematyka badawcza wraz z uzasadnieniem perspektywy badawczej, wyjściowe założenia, struktura pracy oraz najważniejsze źródła literaturowe. W dwóch pierwszych rozdziałach (rozdz. 1: *Dyskurs jako przedmiot dyskusji naukowej* oraz rozdz. 2: *Rozważania teoretyczne dotyczące regionu i regionalizacji*) Doktorantka słusznie skoncentrowała się na kluczowych dla koncepcji pracy kwestiach teoretyczno-terminologicznych: analizie dyskursu oraz regionalizacji administracyjnej. W rozdziale 3 (*Problem regionalizacji administracyjnej w Portugalii. Geneza i współczesne uwarunkowania ustrojowo-polityczne*) nakreśliła istotny dla badań dyskursu kontekst historyczny i instytucjonalno-prawny, wraz ze szczegółowym opisem wyników przełomowego dla tego procesu referendum. Najobszerniejszy (stanowiący ok. 30% objętości dysertacji), kluczowy dla celów studium, rozdział 4 (*Aktorzy dyskursu publicznego w procesie regionalizacji administracyjnej w Portugalii*) dotyczył badań nad dyskursem, w ramach którego Doktorantka wyróżniła sześć subdyskursów (opisanych w sześciu podrozdziałach), kierując się kryterium nadawcy, tj. partii politycznych, prezydentów, rządów, władz i organizacji samorządowych (w tym przedstawicieli gmin /*Krajowy Związek Gmin Portugalskich*/ i parafii /*Krajowy Związek Parafii Cywilnych*/), mediów publicznych oraz ekspertów. W kolejnym rozdziale (*Instytucjonalne próby implementacji rezultatów dyskursu*) mgr M. Katana Mendes podjęła próbę rozważenia możliwych skutków dyskursu, interpretowanych w kategoriach zmian prawnych i instytucjonalnych (ewolucja regulacji dotyczących Regionalnych Komitetów Koordynacji i Rozwoju oraz powstanie na mocy ponadpartyjnego porozumienia eksperckiej Niezależnej Komisji do spraw Decentralizacji /CID/), a także na płaszczyźnie formowania się opinii publicznej. Na podkreślenie zasługuje dobra decyzja o szczegółowym przedstawieniu raportu CID opublikowanego w 2019 roku, obiektywizującego problem regionalizacji. Pracę wieńczy *Podsumowanie* (zawierające podstawowe wnioski), po którym zamieszczono spisy tabel i rysunków oraz listę źródeł bibliograficznych.

Strukturę podziału treści oceniam pozytywnie, podobnie jak wybór i sposób omówienia przedmiotowych zagadnień oraz korzystanie ze źródeł naukowych. Poprawność narracji również nie budzi istotnych zastrzeżeń. Wywód cechuje, co do zasady, odpowiednie uporządkowanie, spójność oraz właściwe dla stylu naukowego dążenie do językowej precyzji. Muszę jednak podkreślić kilka błędów obniżających jakość wyводу:

1. Zbyt skrótowe omówienie istotnych dla wprowadzenia w tematykę studium aspektów systemowych, zwłaszcza w kontekście pozycji ustrojowej prezydenta oraz systemu medialnego. Przykładowo, po słusznym wskazaniu typu portugalskiego systemu medialnego w ujęciu D. Hallina i P. Manciniego (model spolaryzowanego pluralizmu), zabrakło jego omówienie, nade wszystko pod kątem, tego co jest w nim specyficzne, czyli wysokiego stopnia paralelizmu politycznego. Brak ten jest istotny dla zrozumienia modelu portugalskiego systemu medialnego oraz decyzji o wyborze do analizy mediów publicznych.
2. Niewystarczająca dbałość (zwłaszcza w rozdziale czwartym) o kontekstowe i chronologiczne zakotwiczenie dyskursu, co mogło skutkować (i w kilku miejscach skutkowało) zbyt pobieżnym i nieprecyzyjnym wnioskowaniem na temat związków między społeczno-politycznymi uwarunkowaniami (np. wyborami parlamentarnymi, akcesją Portugalii do UE, kryzysem ekonomicznym) a strukturą dyskursu i celami jego nadawców.
3. Brak podsumowania istotnych dla pracy rozważań w rozdziale czwartym, które zawierałoby próbę refleksji porównawczej pod kątem dyskursywnych perspektyw (strategii) właściwych dla wyróżnionych subdyskursów oraz referencyjności zidentyfikowanych w dyskursie kategorii.
4. Sposób sformułowania niektórych tytułów rozdziałów lub podrozdziałów.
 - Pierwszy człon tytułu podrozdziału 4.5 *Media. Platforma informacji, wymiany poglądów i kształtowania opinii publicznej* powinien brzmieć „media publiczne”, ze względu na zawarte w nim analizy.
 - Tytuł rozdziału piątego (*Instytucjonalne próby implementacji rezultatów dyskursu*) bezzasadnie wyraża jednoznaczne stanowisko na temat związku przyczynowo-skutkowego między kształtem dyskursu a celowym działaniem podmiotów politycznych. Nie uwzględnia również faktu, że rozdział zawiera omówienie ważnych dla pracy wyników badań opinii publicznej.
 - Tytuł podrozdziału 5.4. *Propozycja przeprowadzenia kolejnego referendum w sprawie utworzenia regionów administracyjnych. Badania opinii społecznej* charakteryzuje się

wprowadzającą w błąd niejednoznacznością, jako że nie ma w nim mowy o formalnej propozycji przeprowadzenia nowego referendum.

W pracy znalazło się sporo błędów interpunkcyjnych (np. w przytoczonym w recenzji pytaniu wyjściowym ze s. 8), zdecydowanie rzadziej występowały potknięcia leksykalne (np. s. 92: „w nauce bynajmniej panuje duża różnorodność poglądów na tę kwestię”), składniowe (np. s. 270: „we wprowadzeniu odcinka otwierającego cykl, gdzie gościem był...”, s. 107: „w okresie liberalizmu”, s. 298: „w krańcu Europy...”, s. 281: „media społeczne” zamiast „media społecznościowe”), czy stylistyczne (np. „Entuzjaści regionalizacji” w tytule podrozdziału 4.4).

Do walorów formalnych zaliczam wykorzystanie w pracy licznych zestawień tabelarycznych, zwiększających przejrzystość wywodu. Odwrotny efekt dla lektury tekstu przynosi natomiast pomysł zapisu w całości adresów bibliograficznych na końcu pracy wielkimi literami.

3. Metody pracy badawczej

Doktorantka zastosowała w rozprawie w sposób prawidłowy szereg właściwie dobranych metod badawczych: krytyczne studia literatury, analizę instytucjonalno-prawną w ramach podejścia systemowego, metody historyczne, analizę istniejących danych statystycznych (m.in. wyników badania opinii publicznej oraz wyników referendum), a także zasadniczą, biorąc pod uwagę problematyki rozprawy, analizę dyskursu.

Lektura dysertacji uzasadnia ocenę, że mgr Magdalena Katana Mendes trafnie dobrała i poprawnie opracowała źródła naukowe. Przy czym warto zauważyć, że praca z dużą liczbą źródeł portugalskich współ z opracowaniami naukowymi angielskojęzycznymi oraz polskim nadaje dysertacji unikalny charakter w zakresie analizy wybranego aspektu systemu politycznego Portugalii. W studiach literaturowych Doktorantka wykazała się umiejętnością prowadzenia krytycznego namysłu, zarówno w prezentacji kluczowych sporów teoretycznych (jak np. porównanie koncepcji J. Habermasa i M. Foucaulta w rozdziale pierwszym), jak i w identyfikacji oraz analizie niejednoznaczności pojęciowych (np. paradoksu władzy regionalnej – jednocześnie autonomicznej w decyzjach, a zarazem podporządkowanej organom władzy centralnej, analizowanego w rozdziale drugim).

Pozytywnie należy również ocenić wykorzystanie metod historycznych oraz analizy instytucjonalno-prawnej. Na szczególne podkreślenie zasługuje sprawność Doktorantki w studiowaniu przepisów prawa. W rozdziałach trzecim i piątym udowodniła, że potrafi problematyzować zagadnienia prawne związane z procesem regionalizacji, wskazywać ich

źródła, ewolucję oraz konsekwencje dla praktyki politycznej (np. poprzez analizę modelu scentralizowanej „ukrytej regionalizacji” w świetle regulacji dotyczących Regionalnych Komitetów Koordynacji i Rozwoju).

Na pozytywną ocenę zasługuje również sposób zastosowania metody analizy dyskursu publicznego (politycznego). Doktorantka wykazała się odpowiednią wiedzą teoretyczno-metodyczną oraz umiejętnościami badawczymi, dzięki którym uzyskała poznawczo wartościowe rezultaty. Wnioski sformułowane na podstawie analizy dyskursu stanowią istotny wkład w stan wiedzy na temat roli komunikacji politycznej w procesie regionalizacji administracyjnej w Portugalii.

Rozważania zawarte we wprowadzeniu oraz w pierwszym rozdziale pracy dowodzą, że mgr Katana Mendes bardzo dobrze rozumie dyskurs jako mechanizm „społecznej produkcji znaczenia” oraz dostrzega jego potencjał w zakresie konstruowania rzeczywistości politycznej. Świadczy o tym sposób konceptualizacji dyskursu, jego typologii oraz uzasadnienie stosowania tej metody badawczej w naukach o polityce, z uwzględnieniem ograniczeń właściwych dla podejścia interpretatywnego.

Do szczególnie trafnych rozwiązań metodycznych w postępowaniu badawczym zaliczyć można decyzję o analizie wypowiedzi dużej grupy relewantnych podmiotów politycznych oraz o szczegółowym omówieniu treści i form dyskursu na podstawie szerokiego przeglądu oficjalnych dokumentów (programów partii politycznych i rządów) oraz wypowiedzi medialnych. Dzięki temu podejściu Autorka uzyskała dane umożliwiające wnioskowanie zarówno na poziomie zróżnicowanych subdyskursów, jak i w ujęciu syntetycznym. Pośród ważnych efektów studiów w ramach pierwszego z tych obszarów przykładowo wskazać można identyfikację i drobiazgowo udokumentowanie istotnego wpływu kontekstu rywalizacji politycznej na proces nadawania znaczeń procesowi regionalizacji administracyjnej przez partie oraz refleksję dotyczącą kształtu dyskursu mediów publicznych (bazującą na przeglądzie kilkudziesięciu telewizyjnych programów informacyjnych i publicystycznych oraz audycji radiowych) pod kątem roli logiki medialnej, manifestującej się w koncentracji na największych partiach politycznych, preferowaniu ram konfliktu oraz eksponowaniu wyrazistych stanowisk oraz osobowości politycznych. Niewątpliwą wartość analityczną mają również porównania strategii dyskursywnych różnych nadawców. Przykładowo, Doktorantka trafnie ukazała specyfikę przekazów przedstawicieli samorządów terytorialnych w zestawieniu z wypowiedziami reprezentantów władz centralnych, nawiązując do ram podziału socjopolitycznego centrum–peryferie. Dzięki analizie wypowiedzi ekspertów pogłębiła również rozpoznanie semantyczne i kontekstowe, ukazując różnice między zniuansowanym,

problemowym opisem procesu regionalizacji w ujęciu akademickim a jego uproszczeniami obecnymi w wypowiedziach niektórych aktorów politycznych.

Oceniając opracowanie dyskursu w ujęciu syntetycznym, należy pozytywnie zasygnalizować trzy kwestie. Po pierwsze, Doktorantka przedstawiła szczegółowo, w ujęciu wieloperspektywicznym, argumentację dotyczącą procesu regionalizacji administracyjnej, wnikając ze znawstwem w materię regionalizacji, wysoce złożoną ze względu na uwarunkowania historyczne, kulturowe i społeczno-polityczne, a także z powodu dylematów samego procesu (m.in. dotyczących mapowania regionów oraz ich władczych kompetencji). Po drugie, dzięki obserwacji dyskursu w długim okresie Doktorantka pokazała ewolucję stanowisk na temat regionalizacji. Wreszcie, za jedno z najważniejszych osiągnięć należy uznać wyniki analizy wymiaru retorycznego dyskursu, dzięki którym Doktorantka opisała manipulacyjne wykorzystanie dyskursu jako oręża w walce o władzę.

W mniejszym stopniu udało się Autorce rozważyć związek między dyskursem a zmianami instytucjonalnymi, czego przykładem może być zbyt pobieżny sposób weryfikacji ogólnej tezy z początku rozdziału 5 (s. 303): „Różnorodność i ewolucja poglądów na regionalizację administracyjną w kontynentalnej części Portugalii bez wątpienia znajduje odzwierciedlenie we wszelkich zmianach, jakie miały miejsce w odniesieniu zarówno do samego procesu (art. 256–257 obecnej ustawy zasadniczej), jak i struktury proponowanych regionów administracyjnych.” Nie kwestionując prawdziwości tego twierdzenia, przypominam jedynie, że dla oceny dysertacji ważnym kryterium jest jakość naukowych uzasadnień. Przy czym, należy podkreślić, że Doktorantka pokazała w pracy, że posiada w tym zakresie kompetencje, by odwołać się do przykładu omówienia skutków upartyjnienia w dyskursie problemu regionalizacji w kontekście postaw partyjnych elektoratów (wnioski z wyników referendum i badań opinii publicznej).

Krytycznie należy odnieść się także do niewykorzystania w pełni potencjału analizy języka dyskursu. Mimo świadomości jego kluczowego znaczenia (wyrażonej w rozdziale pierwszym), Mgr Katana Mendes nie poświęciła dostatecznej uwagi systematycznemu badaniu warstwy znaczeniowej tekstów. Nie chodzi tu o analizę językoznawczą, ale o bardziej szczegółowe ujęcie kategorii semantycznych i pojęciowych. Przykładem dobrze obranego kierunku jest analiza słów kluczy w wypowiedziach partii politycznych.

Za wątpliwe należy uznać również założenie, że niezbędnym warunkiem wprowadzania zmian politycznych w demokratycznym państwie jest konsensus (elit politycznych, jak wynikałoby z wywodu), co skutkuje wnioskiem zapisanym w *Podsumowaniu* (s. 349): „Konstytucyjny zapis o utworzeniu regionów administracyjnych w kontynentalnej części

Portugalii nie został urzeczywistniony, bowiem dyskurs publiczny nie doprowadził do konsensusu w tej kwestii.” Tego rodzaju stanowisko nie oddaje złożoności realiów politycznego procesu legislacyjnego oraz komunikowania w warunkach demokracji pluralistycznej, co zresztą sama Doktorantka pośrednio potwierdza, ukazując konfliktowe i rywalizacyjne aspekty analizowanych dyskursów.

4. Wniosek

Podsumowując ocenę rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Katana Mendes pt. *„Regionalizacja administracyjna kontynentalnej części Portugalii. Analiza dyskursu publicznego”*, stwierdzam, że praca spełnia kryteria określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Ze względu na poziom merytoryczny opracowania, sposób zastosowania metod badawczych w analizie dyskursu na temat regionalizacji administracyjnej w Portugalii oraz poznawczą wartość uzyskanych wyników, wyrażam przekonanie, że Doktorantka wykazała się kompetencjami do samodzielnego prowadzenia badań naukowych i rozwiązywania problemów badawczych. Z tych powodów wnioskuję o dopuszczenie mgr Magdaleny Katana Mendes do dalszych etapów postępowania w procedurze nadania stopnia doktora.

